

ПОВЕРНУТІ ІМЕНА. МАЛОВІДОМИЙ СЕВЕРИН БОРАЧОК

Актуальною проблемою досліджень сьогодення є творчість українських мистців в еміграції, повернення їх імен до історії українського мистецтва. Більшість таких художників були вихідцями із Західної України, які отримували базову мистецьку освіту в Краківській Академії Мистецтв, доповнювали її роками навчання у Парижі і в свій час на повний голос заявляли про себе на численних виставках в краї та за кордоном. Після Другої світової війни вони емігрували далі на Захід, не змирившись із комуністичною системою, яка запанувала на західноукраїнських землях після 1939 року. До когорти таких українських мистців, яскравих представників української діаспори належить і Северин Борачок.

Творчість С.Борачка – живописця, яскравого колориста української діаспори – є практично не відома і не досліджена в Україні. Значно більше про нього знають в сусідній Польщі, адже він як активний член Комітету Паризького¹ назавжди залишив помітний слід в історії польського мистецтва. Та для пересічних громадян України, навіть мистецтвознавців, науковців, він був і залишається донині незнаюмою, загадковою постаттю. Його ім'я годі шукати в українських довідково-енциклопедичних виданнях.

До цього часу творчість і життєвий шлях даного мистця практично не досліджувались через відсутність ґрунтовної фактологічної бази, розкиданість творів художника по світу. Тому джерелами досліджень, в першу чергу, послужили знайдені матеріали в архіві Краківської Академії Мистецтв та в філії Польської Академії Наук у Кракові, де збереглися листи С.Борачка до друзів, приятелів з Комітету Паризького; особові акти, заяви, прохання, складені під час навчання, інше. Важливий фактичний матеріал знаходимо і в описовій літературі, що стосується діяльності Комітету Паризького. Це передусім дослідження Тадеуша Добровольського – *Справа кольору і Комітет Паризький* [11], Анни Маєр – *Філія Паризька Академії Мистецтв у Кракові в світлі архівних матеріалів* [4], а також виданнях довідникового характеру – *Мистецьке життя Польщі в 1915-1939 роках* [9], *Матеріали до справ Академії Мистецтв у Кракові* [9] та інші [1, 3, 6, 7]. Картину активної виставкової діяльності дає нам змогу відтворити польська преса 20-30-х років ХХ століття, зокрема, “Nowa Zoria”, “Tygodnik Artystow”, “Gazeta Krakowska” [8, 10, 18]. Про повосенну творчість Северина Борачка дізнаємося в основному із поодиноких публікацій в пресі української еміграції – “Визвольний шлях”, “Естафета”, “Література і мистецтво”, “Нотатки з мистецтва” [12, 13, 14, 16].

¹ Комітет Паризький – група, яка провадила активну мистецьку діяльність в 1924-1934 роках спочатку в Парижі, а потім у Польщі.

Більшість із вищезгаданих публікацій носить переважно описовий та пошуково-популярний характер, не подають аналізу творчості мистця. Саме тому метою нашого дослідження є спроба вперше представити широкий громадськості, науковцям і мистецьким колам України більш-менш систематизований творчий і життєвий шлях знаного за кордоном та мало відомого на батьківщині Северина Борачка.

Отже, із польських джерел дізнаємося короткі біографічні дані про художника, а саме те, що Северин Борачок народився 22 червня 1898 року в селі Соречкі (зараз Терехівський район Тернопільської області. – *Авт.*) в сім'ї священика [1, с. 94]. Мистецьку освіту розпочав 1920 року [2, с. 239] в Краківській Академії Мистецтв як студент надзвичайний². Навчався в майстернях В.Яроцького, І.Пеньковського, а з 1922 року – у Ю.Панькевича.

Із названих учителів Ю.Панькевич мав відчутний вплив на майбутню творчість молодого студента. Юзеф Панькевич був справжнім виховником краківської мистецької молоді, що спрямовував очі молодих художників на насичене мистецьке життя Парижа. Саме з ініціативи Панькевича була створена Паризька філія Краківської Академії Мистецтв³, у якій навчалися й українські студенти Академії – Д.Горняткевич, В.Лопушняк, Л.Левицький, В.Перебийніс, Л.Перфецький, Р.Сельський та ін.

1924 року С.Борачок разом з “капістами”⁴ виїхав до Парижа, де жив і працював до 1933 року. Водночас проводив активну творчу і виставкову діяльність.

Щоб більше зрозуміти творчість С.Борачка 20-30-х років минулого століття, треба хоч частково пройти слідами тієї дороги, яку пройшов мистець; пройти шляхами діяльності тієї мистецької групи, до якої він належав, і яка мала значний вплив на становлення його творчості – Комітету Паризького; познайомитися з тією роллю, яку виконувала група задля розвитку польського, а С.Борачок – українського мистецтва в історичному аспекті його розвитку.

Комітет Паризький (К.П. – *Авт.*)⁵ був створений 1923 року студентами з майстерні професора Ю.Панькевича, об'єднаних спільними ідеями та захопленням французьким мистецтвом – Северином Борачком, Яном Цибісом, Юзефом Яремою, Артуром Нахтом, Тадеушем Потворським, Яніною Сейденмановою (Боддане – псевдонім), Ганною Ручькою-Цибісовою, Янушем Стжа-

² Однією з умов прийняття до Академії була необхідність повної загальної середньої або професійної освіти, наявність відповідного диплому. За відсутності вищесказаного в Академію могли прийняти як студента надзвичайного. Різниця була тільки в тому, що студент надзвичайний не міг отримувати грошові нагороди, стипендії, відзнаки.

³ Офіційно Паризька філія Краківської Академії Мистецтв розпочала свою діяльність 19 жовтня 1925 року, коли Рада відділу малярства і різьби ухвалила статут майстерні, її програму та завдання.

⁴ Так називали членів Комітету Паризького.

⁵ К.П. – часто вживане скорочення Комітету Паризького.

леським, Марією Шчербулою, Яцеком Пугетом, Зигмунтом Валішевським. Пізніше до них долучилися і інші особи. "...Панькевич, ... говорячи про Захід, про Францію і Париж, вказував їм на потребу нав'язати живий, тобто безпосередній контакт з тим, що в тому часі відбувалось в тому краю, який віддавна був... гніздом, в якому мистецтво викльовувалося з яйця щораз то іншим" [3, с.9].

Група початково була створена з метою організованого виїзду до Парижа та продовження там мистецької освіти. Маючи підтримку професора Ю.Панькевича і прихильність ректора А.Шишко-Богуша, комітет розпочав збір коштів для цих цілей. Варіантами пошуку грошей стали організовані лотереї, аматорські вистави в театрі ім. Словацького, тематичні вечори та інші заходи. Тадеуш Потворовський згадує про початки діяльності "капістів": "На вулицях Кракова появилися єйфелові вежі, побудовані з текстури, які возили молоді учні Академії, якісь кубістичні форми зависли посередині вулиці Шевської, які створювали перешкоду для руху трамваїв – це все було рекламою майбутніх імпрез для доходу Комітету на виїзд до Парижа" [4, с.8].

Цікаво, що у "капістів" навіть склався своєрідний стиль життя – спільно жили, працювали, дискутували, відвідували музеї, мали спільні гроші та ін. "...Якось ми влилися в той Париж... Постановили працювати – не намагатися продукувати картини для продавців, а працювати над відкриттям для себе європейського малярства від самих початків... Жили ми всі на вулиці Моруж, то був дешевий робочий район Парижа недалеко від Монпарнаса. Часто ходили ми звідти пішки до Лувру, бо не було грошей на автобус чи метро" [3, с.64], – пише Т.Потворовський.

Життя в Парижі для "капістів" було цікаве, але не легке, адже окрім творчості треба було думати і про заробіток. Одні робили ручки до парасолів, інші виготовляли афіші до фільмів, ще інші – малювали модні в той час іспанські шалі... [4, с.10].

Северин Борачок був єдиним українцем серед членів групи. Колеги жартома називали його "Ой, не ходи Грицю", за мотивом однойменної української народної пісні. Варто тут зазначити, що мистець мав ще неабиякі музичні здібності, був віртуозом гітари і душею компанії [5, с.948].

Перший успіх С.Борачка як художника був також пов'язаний з К.П. В 1929 році він отримує нагороду в мистецькому конкурсі, організованому тогочасним послом Польщі у Франції – Алфредом Хлановським і об'єднанням польських художників у Парижі. "Всі нагороди Клубу польських художників у Парижі – 5 нагород по 2000 франків – отримали виключно самі капісти. Після відкриття конвертів довідалися, що нагороди за картини надано наступним: Борачку, Цибісу, Нахту, Стжалецькому, Валішевському" [6, с.2].

Наступним успіхом С.Борачка та Паризького Комітету стало відкриття першої офіційної виставки групи навесні 1930 року в паризькій галереї Зак.

Кожний із членів К.П., зокрема С.Борачок, виставив 6-8 полотен. Про цю виставку широко писала преса. Серед численних статей зустрічаємо рецензію на виставку і відомого мистецького критика того часу Зигмунта Кліндсланда, який у “Вядомосцях Літерацкіх” дав таку оцінку творчості молодих мистців: “...вражає солідарність у малярстві Цибіса, досконале відтворення пейзажу у Рудської, повітря, яке можна вдихнути із пейзажів Борачка, впевненість рисунку і технічний розмах у полотнах Чапського...” [6, с.2].

Роком пізніше, навесні 1931, “капісти” організували наступну виставку своїх робіт, яка нараховувала 108 творів. В каталозі цієї виставки був уміщений цікавий текст критика В.Георже, який представив молодих мистців як яскравих творчих індивідуальностей, вартих уваги.

Загалом С.Борачок взяв участь і в усіх наступних виставках Паризького Комітету, які були вже організовані в Польщі: двічі у Варшаві – в Польському Мистецькому Клубі (1931 рік), в Інституті Пропаганди Мистецтва (1934 рік). Також у пересувній виставці, яка була показана у провінційних містечках Польщі та познаньському Салоні 35 (1938 рік) [4, с.16].

Окрім цього художник виставляв свої твори поза групою К.П., був запрошений Об’єднанням Образотворчих Мистців “Зворнік” для участі у виставці польського колоризму 1935 року [7, с.12], взяв участь у краківському Салоні 1938 року та ін.

Поряд з такою активною виставковою діяльністю в польських мистецьких об’єднаннях С.Борачок виставлявся на спільних виставках українських мистців. Наприклад, у Львові 5 грудня 1932 року була організована виставка картин українських образотворчих мистців, на яку також запрошено українських художників, що працювали в Парижі: поряд з М.Андрієнком, В.Хмелюком, М.Кричевським, В.Перебийносом, О.Третьяковим та іншими – і С.Борачок. Останній представив 44 полотна в імпресіоністичній манері. В одній із тогочасних рецензій вказується, що С.Борачок “...в своїх темних картинах звертає увагу на цілісність, а не на деталі. Проте, то створює враження чогось сильного...” [8, с.4]. 1933 року в Кракові відбулася представницька виставка творів “Групи Українських мистців” – українських художників з Парижа – М.Андрієнка, С.Борачка, М.Глушенка, О.Грищенка, С.Левицької та інших, а також французьких та італійських мистців [9, с.298].

16 грудня 1934 року у Львові була організована виставка Спілки українських незалежних мистців. У виставці взяли участь українські художники та скульптори зі Львова, Варшави, Парижа, Берліна, Праги і Відня. Серед імен зустрічаємо С.Борачка, М.Бутовича, К.Гаврилока, С.Гординського, Р.Сельського, П.Холодного та інших [9, с.331]. “Тижневик артистів” помістив репродукцію картини С.Борачка “Прачки” з тієї виставки [10, с.4].

На жаль, з усіх творів мистця, представлених на вищезазначених виставках, зберігся тільки один і знаходиться нині в Національному музеї

Варшави⁶. Доля інших наразі залишається невідомою. Знаємо тільки, що більшість із них – пейзажі, сюжетні сцени. Тому так не просто оцінювати й аналізувати творчість С.Борачка тих років не маючи та не бачачи її плодів. Доводиться більшою мірою опиратись на аналіз, який був зроблений тогочасними мистецькими критиками, та листування художника із членами Паризького Комітету. Відомий польський мистецтвознавець Т.Добровольський так характеризує творчість мистця цього періоду: “Северин Борачок залишився імпресіоністом, при чому користувався не субстанційною, а розливною барвною плямою, а свої пейзажі базував неодноразово на засадах однотонної структури. Свідчать про це пейзажі із жовтуватими стінами будинків і червоними дахами, подібні до *Les toits rouges* Pissarra” [11, с.317].

Северин Борачок від початку своєї творчості намагався дотикатися до всіх проблем, які розв’язували течії сучасного мистецтва. “Ще від студентських років він дуже захоплювався кубізмом, формізмом, фуруризмом, імпресіонізмом... Рисував чи малював квадратами або трикутниками” [12, с.311], – згадує Василь Перебийніс – український приятель з Академії. “Переважала в нього колористична музичність, яку перейняв від імпресіоністів... З постімпресіоністами прийшов до локалізації кольору, від експресіоністів вивчив теорію деформації, а від кубістів – свободу композиції. Як Ван Гог вивчив математику кольору, оперування теплими і холодними тонами, замість темними і ясними, але як Боннар втримав площинність образу...” [13, с.257], – так аналізує творчість мистця Богдан Стебельський. “Внаслідок довгих шукань Борачок оформив власний стиль, знайшов остаточний вислів своєї особистості, що говорить неповторно і самотньо” [14, с.46], – підсумовує він.

Про творчість мистця 1920-1930-х років можемо також довідатися з його листів, які збереглися в архіві сім’ї Цибісових⁷. Северин Борачок провадив широку кореспонденцію з приятелями з групи К.П., зокрема, близько товаришував з Юзефом Яремою, Тадеушем Потворським, Зигмунтом Валішевським, Яном Цибісом. Про їх стосунки довідуємося із збережених листів.

Загалом кореспонденція С.Борачка становить для нас цікавий фактичний матеріал, доповнює незнані сторінки життя і творчості мистця. Довідуємося, що після повернення з Парижа 1933 року художник зі своєю дружиною-німкою⁸ оселився спочатку у Глинянах поблизу Львова, а звідти незабаром переїхав до рідної Тереховлі. Там багато працював творчо і звідти надсилав твори на виставки. В тому часі був неодноразово у Мюнхені (звідки походила родина дружини) та у Парижі (1936, 1938 роки)⁹.

⁶ Картина була представлена на виставці “Навколо капізму” (“Wokół kapizmu”) восени 1995 року в Гданську – Олівє.

⁷ Зараз цей архів зберігається в бібліотеці Польської Академії Наук у Кракові.

⁸ В листах зустрічаємо її ім’я – Діксі.

⁹ Збережені листи С.Борачка до Я. Цибіса: Paryż, 26 II 1936, Paryż, 22 X 1938. – Відділ рукописів бібліотеки Польської Академії наук у Кракові, gkps 10444 k.64, k.71.

Тематика листів була різноманітна. Часто, окрім суто життєвих проблем, С.Борачок то ділився в них своїми роздумами щодо сучасного мистецтва, то аналізував побачені твори на паризьких виставках, чи то свіжо прочитаний номер “Глосу Пластикового”, редактором якого був Ян Цибіс, то ділився майбутніми творчими планами. Наприклад, в одному з листів він описує свої думки та враження від прочитаних листів Ван Гога: “Читаю листи Ван Гога, який цілий тягар історії малярства взяв на свої плечі і помер не висловившись, шкода мені його, бо він ніби з нашого гурту. Назвав би його “ренесансистем” сучасного мистецтва...” [1, с.96]. Зустрічаємо також цікаві думки мистця щодо української історії, релігії, тогочасного ставлення поляків до українців і навпаки [1, с.77-99]. Свої листи підписував іменем Еро та часто закінчував рисунками, колажами. У двох збережених листах є також шаржі С.Борачка на самого себе, через які він вдало передає свій настрій.

До одного з листів 1938 року долучено чорно-білу фотографію картини художника, яка була експонована на виставці Об’єднання польських образотворчих мистців у Кракові того ж року. На картині з темної пустоти вискакує яскраво освітлений вершник у ковбойській одежі, який, очевидно, фрагмент вистави, що оглядають зображені нижче сидячі постаті в залі. Композиція справляє враження динамічно побудованого твору, в якому сильно відчуються французькі впливи [15].

Після Другої світової війни мистець опинився в Мюнхені і там активно включився в мистецьке життя української діаспори. Як і раніше, до війни, мистець брав участь у виставках АНУМ¹⁰ у Львові, був одним із ініціаторів мистецького об’єднання УСОМ¹¹ і учасником її виставок.

Його найближчим приятелем-українцем у Мюнхені був знаний скульптор Григорій Крук. Мали вони навіть спільну виставку у Парижі 1954 року в галереї Сімон Баданс, на якій С.Борачок представив 14 творів – сільські і міські краєвиди, жанрові сцени та коні.

Про творчість художника повоєнного періоду також дізнаємося тільки з нечисленних спогадів приятелів, друзів, адже більшість доробку мистця того періоду зараз зберігається в США в приватних колекціях.

Так, читаємо спогад журналіста, мистецтвознавця Володимира Поповича, який у 1950-х роках побував у мюнхенській квартирі мистця з метою купити його твори. Він дав таку оцінку побаченому: “На перший погляд картини робили таке враження, немов би з ясного листя та галузок дерев падали на землю темніші плями тіні, що витворювало майже абстрактну композицію різнобарвного килима... Попри цю багатобарвну пестрість, картини робили

¹⁰ АНУМ – Асоціація Незалежних Українських Мистців.

¹¹ УСОМ – Українська Спілка Образотворчих Мистців.

свіже, прismsне і спокійне враження, бо не було там ні надто яскравих, ні блискучих кольорів, барви були неначе пастелеві, матові з півтонами і навіть “чвертьтонами”. Зразу можна було пізнати чисту і дбайливу роботу маляр-професіоналіста” [16, с.52].

Повоєнну творчість С.Борачка також характеризує й інший мистецтвознавець з діаспори – Б.Стебельський: “Тематично він не зірвав із українськими сюжетами, до них повертається, але не в сюжетах українськість його стилю. Його українськість у ліризмі колористичних гам, що перекликається з ясністю і ніжністю тонів українських ікон XVI століття, з вишуканими півтонами рослинних кольорів українських полтавських килимів і тканин, з тією шляхетною українською музикою пісні...” [16, с.53]. Цікаво аналізує мистецтвознавець пейзажі С.Борачка, порівнюючи їх з музичними творами, де грають кольори, як вдало підібрані ноти. Він пише: “Можна дивитись годинами в такий образ, як “Жнива”, чи “Сонячна купіль” або “Вершник”, і все нові відкриваються горизонти кольорової музики, іншої як у природі, але згідної із природою” [16, с.53].

У 1960-х роках С.Борачок працював деякий час із кольоровим склом, з якого робив немовби мозаїчні композиції, переважно з людськими фігурами. З цього періоду (1964 рік) походять ікони для іконостасу в каплиці українського дому о. Павла Когута в Маквілер (Східна Франція) та мозаїчний образ св. Андрія і церкви у Мюнхені. Пізніше мистець робив також композиції з різнобарвних камінчиків.

Важким ударом в житті С.Борачка була передчасна смерть його дружини 1962 року (дітей вони не мали), яка була для нього одностудцем, добрим другом і радником.

З жовтня 1965 року він переїхав на постійне місце проживання до своєї рідної сестри Дарії Крохмалюк у США і там 8 липня 1975 року помер.

За океаном С.Борачок майже не працював творчо – давалась взнаки хвороба (недуга Паркінсона) і роки... Проте в 1969-1972 рр. його братом, а також при допомозі деяких організацій влаштовано кілька виставок С.Борачка, які відбулися в Торонто (двічі), Боффало, Детройді, Клівленді, Філадельфії і Чикаго [16, с.53].

У 90-х роках XX ст. поодинокі твори мистця можна було побачити на виставках у Польщі, наприклад, на виставці “У витоків колоризму”, організованій музеєм Шльонська Орольського в 1992 році. Куратору виставки – Беаті Сойце вдалось віднайти для експозиції картину С.Борачка – “Сільський пейзаж” 1933 року [17, с.82]. Наступного року в антикваричній галереї “Antique” в Кракові на виставці “Колористи – Комітет Паризький” був представлений інший твір мистця – “Жінка в інтер’єрі”, який оцінено для продажу на 60 млн. злотих [18, с.12]. Навіть ці поодинокі приклади засвідчують, що

довоєнна творчість Борачка оцінена та не зовсім забута в наш час, а його постать становить зацікавлення для польських мистецтвознавців, фахівців. Для України, сподіваємось, цією публікацією книга творчості Северина Борачка буде хоча би привідкрита.

Таким чином, дана стаття є, по суті, першою спробою системного і цілісного аналізу творчості і життя Северина Борачка. Звичайно, що вона не змогла охопити всієї багатогранності творчого обдарування мистця та всіх його життєвих віх, оскільки існує істотний брак фактичного матеріалу та наявності доступу до творів художника для їх ґрунтовного аналізу.

Маємо надію, що багата і різноманітна творчість Северина Борачка стане предметом нових спеціальних наукових досліджень та зацікавлень вітчизняних науковців, фахівців сьогодення, а ім'я його з часом, на нашу думку, по праву має бути вписане в історію українського мистецтва XX століття.

1. Listy Tadeusza Piotra Potworowskiego i Seweryna Boraczoka do Hanny Rudskiej-Cybisowej i Jana Cybica (podał do druku Józef Dużek) // Tworczość, №1. – 1997, S.94.
2. Józef Dutkiewicz, Jadwiga Jaleniewska-Slesinska, Władysław Ślesięński. Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, 1895-1939. Tom II. – Wrocław-Warszawa-Kraków – 1969. – S.239.
3. Wolff Jerzy. Zygmunt Waliszewski. – Warszawa, 1969. – S.9.
4. Anna Mayer. Filia Paryska Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w świetle materiałów archiwalnych. – Krakow, 2003. – S.8.
5. Горняткевич Д. Ще про Краківську Академію Мистецтв // Визвольний шлях. – 1956. – №8, серпень. – С.948.
6. Z.S.Klingsland O najmłodszym Paryżu polski – Paryż w czerwcu 1929 // Wiadomosci Literackie. – 1929, nr 30. – S.2.
7. Pollakówna Joanna. Koloryści i kapiści // Miesięcznik Literacki. – 1979, nr 6.
8. "Nowa Zoria", 15.12.1932. – S.4.
9. Polskie życie artystyczne w latach 1915-1939. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974. – S.298.
10. "Tygodnik Artystów", 5 stycznia 1935. – S.4.
11. Dobrowolski T. Sprawa koloru i Komitet Paryski // Nowoczesne malarstwo polskie, Wrocław-Warszawa-Kraków. – 1964. – T.3. – S.317.
12. Перебийніс В. Академія мистецтв у Кракові (1921-1926) // Визвольний шлях. – 1956. – №3. – С.311.
13. Стебельський Б. Северин Борачок // Естафета. – Ч.2. – Нью-Йорк-Торонто, 1974. – С.257.
14. Стебельський Б. Северин Борачок у Торонті // Література і Мистецтво. – Ч.11. – 1969. – С.46.
15. Лист С.Борачка до Я.Цибіса: Paryż, 22 X 1938. – Відділ рукописів бібліотеки Польської Академії наук в Кракові, rkps 10444 k.64, k.71.
16. Попович В. Северин Борачок (спогад) // Нотатки з мистецтва. – 1988. – №2. – С.52.
17. Czarnoleski M. Renesans Kapistów // Opole. – 1992, nr 7-9. – S.81-82.
18. Sołtysik M. Odnaleziony Seweryn Boraczok w "Antyque" // Gazeta Krakowska. – 1993, nr 137. – S.12.

The article highlights unknown pages of the life and creative work of the Ukrainian painter – Severina Borachka, who was forced to become an immigrant and studied at higher educational establishments.